

עיון במעשה בנתן צוציתא

ירחמאל הליברד

- א. פתיחה
- ב. עיון בחלקי הסיפור
- ג. הקשר לכל הפרק
- ד. סיכום

א. פתיחה

בסופו של פרק בן סורר ומורה בסנהדרין, מובא הסיפור הבא¹:

אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו (לבבו) טינא. ובאו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שתבעל (לו). אמרו חכמים: ימות, ואל תבעל לו. תעמוד לפני ערומה? ימות ואל תעמוד לפני ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר? ימות ולא (ואל) תספר עמו מאחורי הגדר.

(סנהדרין עה, א)

האגדה מספרת על אדם שמרוב אהבתו לאישה, חלה במחלה. בעקבות החולי, נוצרה מחלוקת בין הרופאים לבין הרבנים. הרופאים רצו לסייע לאיש ולהצילו על ידי מימוש יצרו של האיש כלפי האישה, אך דעת הרבנים הייתה שהאיש צריך למות ולא לבצע שום מעשה יצרי שימנע את המוות שלו. בעקבות המחלוקת בין שני הצדדים הרופאים מנסים לעדן את הצעתם, אך בכל זאת הם נתקלים בעמדה קשה ואיתנה של הרבנים. במאמר זה ננסה להבין את פרטי האגדה ומשמעותה ביחס לכל הפרק². תחילה נפרק את הסיפור למשפטים ונדון במשמעות האגדתית העולה מכל משפט, ולאחר מכן נדון בעקרונות העולים מתוך הסיפור.

-
1. הגרסה בסוגריים היא הגרסה התימנית העתיקה המדויקת 'יד הרב הרצוג', ניתן למצוא גרסה זו באתר 'הכי גרסינן'.
  2. הגמרא בהמשך דנה מבחינה הלכתית במשמעות הסירוב של הרבנים, ובשיעורים השונים הסוגייה הזו נידונה בפן ההלכתי שבה, בעיקר בסוגיית "אביזרייהו דעריות", אך אנו נרצה לעיין רק בצד האגדתי של הסיפור. (הערת עורך [א"פ]: לעיון הלכתי באגדה זו ראה מאמרו של הוד שוורצפוקס באסופה זו, 'מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת' – עיון במושג אבק', עמודים 76-87).

ב. עיון בחלקי הסיפור

“מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת”

תחילה נעמוד על העובדה שאין לדמויות שם כלל. אם נתבונן יותר, נגלה שאין כמעט שום פריט מידע מזהה על הדמויות בסיפור, חוץ משמו של רב יהודה, מספר האגדה. ניתן להסביר שהחוסר של הפרטים בסיפור יכול להעיד על כך שהסיפור לא קרה במציאות, שהרי אם הסיפור באמת התרחש, מן הראוי היה להביא את הנתונים הרלוונטיים. אף שאין לסיפור שום ביסוס במציאות, הוא מעלה עקרונות חשובים, ולכן היה חשוב לרב יהודה להביא אותו. את ההסבר הזה ניתן לגבות בכך שהגמרא מתייחסת באופן סתמי לדמויות, ומכנה אותן “אדם אחד” ו”אשה אחת”.

על אף האמור, ניתן להציע שבאמת הסיפור הנ”ל מבוסס על סיפור מציאותי כלשהו. להנחה זו ניתן להביא מספר הוכחות, וביניהן גרסת הירושלמי (שבת יד, ד), שם מסופר שהסיפור התקיים “ביומי דרבי אלעזר”, דהיינו יש לנו תקופת זמן שבה התרחש הסיפור. בנוסף, בגרסת השאילתות (פרשת וארא, מב) מסופר ששם האיש נתן³ ושם האישה חנה⁴, וממילא יש לנו גם את שמות הדמויות. יתר על כן, ב’ספר מעשיות’ של רב ניסים גאון⁵, מובא סיפור דומה מאוד (שנדון בו בהמשך), ושם הוא מתואר בשלמותו עם הרבה יותר פרטים. עצם העובדה שהסיפור מובא מספר רב של פעמים, מעיד על כך שכנראה הסיפור כן מבוסס על סיפור מציאותי כלשהו שהיה מוכר לחז”ל. אף על פי שבגרסות האחרות הסיפור מלווה בפרטי הדמויות, הגרסה בבבלי היא עלומה ואנונימית, אולי משום שהבבלי רוצה להתמקד דווקא במסר העולה מתוך הסיפור ולא סביב הפרטים השונים שמובאים בו. נדמה שהבבלי לקח סיפור מוכר, והעלים פרטים מסוימים כדי להדגיש נקודות שאותן נצטרך להבין, בלי קשר למציאות האירועים בסיפור.

-
3. כפי שהאיר החברותא שלי, דביר אלשיך, מעניין שהדמות המרכזית, נתן, מבצעת פעולה לא שגרתית – “נתן עיניו באישה אחת”.
  4. מכיוון שרק גרסת השאילתות נותנת לדמויות שמות, בחרנו ברוב המאמר לא להתייחס לדמויות בשמות שלהם, אלא להתייחס אליהם כ”אדם” ו”אשה”.
  5. ‘ספר מעשיות’ של רב ניסים גאון, הוא ספר שרב ניסים כתב לחמיו, דונש, שנקלע לצרה. בעזרת ספר המעשיות הוא רצה לנחם אותו מהצרה שעוברת עליו, ולכן קרא לספר “חיבור יפה מהישועה”, כפי שגם כתוב בפתחה לספר “אחרי צוקה ורווחה, אחרי צרה ששון ושמחה, אחרי דאגה הנחה”. ספר זה הוא קובץ של מעשיות של חז”ל שלא מובאים בש”ס ובמדרשים אשר לפנינו. נדפס לראשונה בשנת שי”ז בפררה באיטליה. הסיפור של נתן צוציתא מובא בפרק כז “על התשובה”.

נעמוד על חוסר השווי בין 'אדם' ל'אישה', שהרי ציפינו שהמילה המקבילה של 'אישה' תהיה 'איש'. ניתן להציע משמעות המילה 'אישה' בסיפור אינה רק ההפך מזכר, אלא משמעותה גם 'אשת איש'. את האופציה הזאת נוכל לגבות על ידי הגרסה המובאת בשאלות ששם מפורש "נתן עיניו באשה אחת איש ושמה חנה"⁶. פרט זה חשוב במיוחד, מכיוון שבהמשך נקשר את הסיפור הזה לסוגיית 'ייהרג ואל יעבור' במסגרת גילוי עריות. בנוסף, הגרסה של השאלות מעלה תמיהה עצומה על מעשיו של האיש, רק בעקבות כך שהאישה הייתה אשת איש.

"נתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו (לבבו) טינא"

נעמוד על מערך הכוחות הפועל בסיפור. במהלך הסיפור ניתן לשים לב שהאישה סבילה לחלוטין, ורק האיש הוא הפועל. ניתן להבחין בעניין זה כבר בתחילת הסיפור, כאשר האיש הוא הראשון לבצע פעולה, והוא זה ששולח אותנו לכל ההרפתקה הזאת. לנוכח פרט זה, ניתן לשאול עד כמה האיש היה אשם בחיזור אחרי האישה. עוד נחזור לשאלה הזו כאשר נדון בתגובת החכמים.

אף על פי שנשמע מוזר שחולי יכול להיווצר מתוך ראיית אישה, בהכרח מדובר בחולי של ממש, שהרי בסיפור הרופאים מעורבים בדיון⁷. אם כך, נצטרך בכל זאת להבין מה משמעות החולי שעליו נאמר "העלה לבבו טינא". עם זאת, מעניין שכן מצינו חולי שנובע מהלב. כך נאמר בגמרא בבבא קמא (פ, א): "מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו", ושם רש"י (ד"ה גונח) מסביר לנו: "צועק מפני כאב הלב ולא היה יכול להשיב את רוחו". למרות הדמיון בין הביטויים, חשוב לזכור שפה כנראה מדובר בחולי בעל אופי יותר פסיכולוגי.

ישנם שני פירושים בש"ס למילה 'טינא'. פירוש ראשון הוא טיט⁸, אך כאן קצת יותר קשה לקבל שזו משמעות המילה⁹. פירוש נוסף של המילה, הוא רגש שלילי כלשהו¹⁰. פירוש זה

6. כמובן שניתן גם לגבות את ההסבר הזה על ידי ההצעה בגמרא "חד אמר אשת איש היתה", אך אנחנו רוצים להשאיר את המאמר כדיון אגדתי נטו, ולא לדון בצד ההלכתי של הסוגייה.

7. יותר ברור מזה מופיע בגרסאות האחרות (בירושלמי – "וסכן", ובשאלות – "וחלה ימים רבים").

8. ראה שבת קכד, ב; פסחים מז, ב; יומא כט, א ועוד.

9. ניתן ללכת רחוק ולהסביר שבעולם הרפואי התקף שאליו נכנס האדם יכול להתפרש כסתימה של זרימת הדם או סתימת איברים אחרים בגוף, אולי כפי שטיט יכול לסתום ולעצור זרימה. אך בכל זאת, זה נשמע הסבר מופרך לביטוי "העלה ליבו טינה". כדי להסביר את הכיוון הזה בצורה יותר עמוקה, יש צורך להבין מה הייתה ההבנה שלהם בעולם הרפואה ובחולאים השונים.

10. ראה חגיגה טו, ב.

הרבה יותר מסתבר בסיפור, כך שלאחר שהוא נתן עיניו באישה הוא החל להרגיש רגשות שליליים כלפיה¹¹. כלומר, מתוך סערת הרגשות שהרגיש האישה, הוא נהיה 'חולה אהבה'.

באופן מפתיע רש"י (ד"ה העלה) מפרש את המילה בפירוש נוסף: "העלה לבו טינא – נימוק, מרוב אהבה נטמטם ליבו, והעלה חולי". ניתן להציע שישנה חפיפה בין פירושו של רש"י עם הפירוש השני שהצענו. באמת לא ניתן לאבחן את החולי הנובע מחמת אהבה עזה לאישה, ולכן הגמרא הייתה צריכה להסתפק במילה הנ"ל. משמעות הדבר היא שהוא חשק וחיזר אחריה כל כך שהוא, פשוטו כמשמעו, נהיה חולה. ובאמת אם נאבחן את חוליו, משמעות הדבר היא שליבו מכאיב לו והרגשות שלו גורמים לו לתחושות שליליות¹². פירוש זה לחולי מסתדר במדויק עם הסיבה שגרמה לחולי. בעקבות כך שהאיש נתן עיניו באישה, הוא לא היה יכול להתגבר על רגשותיו, והוא נהיה חולה מכך.

"ובאו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שתבעל [לו]"

חלק זה בסיפור מוסיף דמויות חדשות: הרופאים. הרופאים מציעים פתרון לבעיה שסיימנו בה את החלק הקודם. כדי שמחלתו של האיש תעבור, על האישה להיבעל לאיש. מעניין לשאול, מה הפרש הזמנים בין המשפט הזה בסיפור לבין המשפט הקודם? עולה מתוך תיאור הדברים שיש הפרש זמנים משמעותי, בהתחשב בעובדה שהשואלים הספיקו להעריך שיש בכלל בעיה. כנראה המקרה הוא שהאיש נפל למשכב לכמה ימים, והמשפחה או קרוביו פנו אל הרופאים לעזרה. הסבר זה מסתדר מאוד עם הגרסה בשאלות, שם כתוב "חלה ימים רבים". כלומר, לא מדובר בסיפור שארך כמה דקות אלא כמה ימים. על פי ההסבר שלנו לעיל למחלה העמומה שפקדה את האישה, מוסבר גם ההמשך שבו הרופאים מאבחנים שאין פתרון לאובססיה שיש לאיש, אלא אם הוא בועל את האישה. מעין אדם ש'אחזו בולמוס' ואינו יכול להירפאות אלא אם הוא אוכל את מה שהוא חפץ, כך גם האיש הזה לא יכול להירפאות, אלא אם כן יבוא על אישה זו.

11. ניתן להסביר שההבנה שהוא כלל לא יוכל להיות איתה (שהרי היא אשת איש), גרמה לו להרגיש רגשות שליליים כלפיה. ההסבר בויקיפדיה (ערך טינה): "טינה היא רגש שלילי, הנוצר כתגובה למאורע אמיתי או מדומיין שבו אדם חש כי נעשה עוול". כדאי להעיר שלא בטוח שאפשר לזהות בכזו קלות בין המילה 'טינה' בעברית למילה 'טינא' בארמית, אף על פי שסביר להניח שישנו קשר מסוים.

12. נדגיש שמילה זו ייחודית לסיפור הנמצא בבבלי. בשאלות ישנה מילה דומה: "והעלה לבו לטנפה", כלומר, שהאדם רצה לבוא על האישה. ניתן היה להציע שמדובר בטעות גרסות והאות 'פ' נפלה, לולא כל הגרסות של הגמרא מראות אחרת.

”אמרו חכמים: ימות, ואל תבעל לו”

כמובן שאם הסיפור היה מסתיים כפי שהרופאים אבחנו, לא היה בסיפור שום עניין. הפתרון שהרופאים הציעו טוב מבחינה בריאותית, כפי שהסברנו לעיל, אך מבחינה הלכתית הפתרון לוקה בחסר. כאן מתחיל מאבק כוחות בין הרופאים ורצונם להציל את האדם, לבין עקרונות הלכתיים.

מעניין שלא מוזכרת שום פנייה לחכמים או התייעצות איתם לגבי מצבו של האיש¹³. ניתן להציע שבאמת הייתה התייעצות עם החכמים, ובעקבות כך באה ההוראה שלהם, אבל בהתחשב בכך שכתוב במשפט הקודם ”ובאו ושאלו לרופאים”, ולא כתוב כך אצל החכמים, קצת קשה לומר זאת. נרצה להציע שבאמת לא שאלו את דעת החכמים, וזה בדיוק מדגיש את מאבק הכוחות הגדול שנוצר בין עולם הרפואה וחיי האדם, לבין התורה ואידיאולוגיות אחרות. כאשר חכמים שמעו את הסיפור, הוא ‘בער’ בהם עד כדי כך שהם היו חייבים לפסוק את דעתם גם בלי שישאלו אותם.

המאבק מקבל משמעות נוספת בשימוש הביטוי ”ימות ואל תבעל לו”. התורה לא מוכנה להתפשר, והאדם יצטרך למות. המשפט הזה נצבע באור מעניין יותר בקשר שלו לסוגייה שהסיפור עולה ממנה, סוגיית ‘הרג ואל יעבור’. אדם צריך למות ולא לעבור על איסורים מסוימים, כגון גילוי ערוה¹⁴.

”תעמוד לפני ערומה? ימות ואל תעמוד לפני ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר?
ימות ולא [ואל] תספר עמו מאחורי הגדר”

המשפט האחרון בסיפור מלמד על מאבק הכוחות בין הרופאים לרבנים. בפשטות, מדובר על צד אחד שמנסה להתפשר (הרופאים), והצד שעומד איתן ולא מוכן לזוז ‘כמלוא נימא’ (הרבנים). מתוך הסיפור לא ברורות ההצעות של הצד המתפשר. אם האבחון הרפואי היה שאין ברירה אלא שתבעל לו, מה משמעות פעולות ההתפשרות? אם הרופאים אמרו בבירור שאין לו תקנה אלא אם תבעל לו, בהכרח זה אומר שאם תעמוד לפני ערומה זה לא יועיל. אז מה משמעות ההתפשרות, שהרי זה לא יועיל לחולה?

13. בנקודה זו יש מחלוקת בין הגרסות השונות. בגרסת השאליות כתוב ”כששמעו חכמים בדבר”. משמעות הדבר היא שבאמת לא פנו אל החכמים להתייעץ, אלא הם נתנו הוראה גם מבלי שישאלו אותם. לעומת זאת בגרסת הירושלמי כתוב ”אתון שאלון ליה”, כלומר, כן הייתה התייעצות עם החכמים.

14. כך באמת עולה מהגרסה בירושלמי ובשאליות. שם מפורש הקשר בין סוגיית ‘הרג ואל יעבור’ לסיפור כפי שנציג בהמשך.

בעקבות בעיה זו, נציע שתי הצעות. ההצעה הראשונה היא שתחילה הרופאים נתנו אבחון, ולאחר מכן דווקא קרוביו של אותו אדם ניסו בכל זאת להתפשר לעומת הפסיקה של חכמי הדור. ההצעה שניה היא שחז"ל רוצים להדגיש במחלוקת בין הרפואה לבין התורה את התכונות של שני הצדדים. התורה היא תורת אמת. תורה שלא יכולה לזוז 'כמלוא נימא', אפילו אם נרצה בכך. זאת בשונה מהרפואה שיכולה לטעון בכל הכוח "אין לו תקנה", ולאחר מכן לשנות את עמדתה או להתפשר כדי להגיע גם לחמישים אחוז. התורה לא מתאפיינת בשינויים כאלו. הרופאים מבינים שאם אין להם יכולת להבריא את האדם במאה אחוז, לפחות ננסה להציל אותו כמה שאפשר, אך חכמים חיים לפי תודעה שיש דברים שעליהם אי אפשר להתפשר, אם כך אומרת ההלכה¹⁵. ובאמת, רואים שההתפשרות של הרופאים, עומדת בניגוד מוחלט לחוסר הגמישות של התורה.

בנוסף, צריך לעמוד על ההדרגה המופיעה בסיפור. תחילה להיבעל לו, לאחר מכן לעמוד לפניו ערומה ורק לבסוף לספר מאחורי הגדר¹⁶. המדרש מתאר הנאה פיזית, ראייה ואז שמיעה.

לבסוף צריך לדון בצד של החכמים שלא מוכן להתפשר. מובן מאוד למה הם לא מוכנים להתפשר מבחינה דתית וערכית על כך שהיא תבעל לו, אך על כל פנים, ההצעות הבאות של הרופאים הולכות ופוחתות מבחינת בעייתיות הלכתית. מה הסיבה לעמוד בצורה כל כך איתנה? האם יש באמת בעיה הלכתית לדבר עם אישה כדי להבריא אדם?

נרצה להציע שני כיוונים שאותם נפתח בהמשך. תחילה, יכול להיות שבאמת חז"ל מלמדים אותנו שאין מקום להתפשר כלל בענייני אישות, וכל זה נוגע לדיון סביב סוגיית "אביזרייהו דעריות". מנגד נרצה להציע הצעה מעניינת אחרת. יכול להיות שכל התגובה של חכמים הינה מוקצנת, כעין עונש על מעשיו של האיש. עצם העובדה שהאיש הכניס את עצמו לעבירה ונתן עינו באישה אחת, היא הסיבה שהחכמים לא מוכנים להוציא אותו מהבור שחפר לעצמו. יש מקום בתורה להציל את האדם מסכנת מוות תוך עבירה על מצוות, אבל לא כאשר אתה לא מקיים את דברי התורה עצמה. התורה מצווה "ולא תתורו", ובכל זאת האדם תר אחרי עינו ולבבו, ולכן הוא צריך לשאת בתוצאות של מעשיו. ההסבר הזה מפורש יותר בעקבות המעשים המתוארים בגרסת השאלות: "ושיגר לה זהב וכסף לשכב אצלה ולא קיבלה, ומרוב תאוותו נפל בחולי וחלה".

15. ופה נכנס הדיון ההלכתי סביב סוגיית "אביזרייהו דעריות", ראה הערה 2.

16. בגרסה שבירושלמי, לא מובאת האופציה להיבעל לו. אולי משום שפשוט לדעת הירושלמי אופציה כזאת אינה אפשרית הלכתית.

כל ההצעה הזו מבוססת על גרסה של הסיפור שמובאת ברש"י בסוף פרק שלישי:

מצאתי בספר הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה, שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ונפל בחולי, ואשת איש היתה, לימים נצרכה ללות ממנו ומתוך דוחקה נתרצית לו, וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא, וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים ועל שם כך קרי ליה ר' נתן צוציתא.

(רש"י סנהדרין לא, ב ד"ה לדזיו)

הסיפור הזה הוא תקציר של סיפור ארוך יותר המובא בספר המעשיות של רב ניסים גאון, שם מסופר על אשת איש שנתן דצוציתא חשק בה, ונהיה חולה בעקבות אהבתו אליה. לימים בעלה של האישה נכנס לבית הכלא בגלל חובות שהיו לו, וביקש מאשתו להעביר בקשה לנתן עבור כסף כדי שיוכל להשתחרר מהכלא. האישי ידע את הסכנה שאליה הוא מכניס את אשתו (ובאמת לאחר כל הסיפור הוא לא היה מוכן לחיות עם חנה, משום שלא האמין שנתן לא בא עליה), ואשתו ידעה את המצב המסוכן שאליו היא נכנסת (ובאמת לאחר בקשת בעלה היא לא הסכימה לדבר עם בעלה לתקופה), אך לא הייתה להם ברירה. נתן הבין את הסיטואציה הרגישה שבה הוא עומד, ושיוכל לנצל את האישה שבאה אליו במצב כה שפל. אך נתן התגבר על עצמו ולא דרש ממנה דבר עבור הכסף, ובשל כך נר דלק על ראשו ונקרא מאז נתן צוציתא (ולאחר שהבין מר עקיבא את גדולתו, חזר הבעל להאמין לחנה)¹⁷.

הסיפור הזה מלמד אותנו עיקרון חשוב: חז"ל מאמינים שאדם יכול ומחויב לעמוד כנגד יצרו ולא להיכנע לו, גם כאשר האדם בסכנה. אין אפוטרופוס לעריות, אך בכל זאת אדם חייב להשתדל לא להיכנס לידי ניסיון או ביזיון. ולכן, כאשר האישי מכניס את עצמו למצב שהוא נותן עיניו באישה אחת, הוא צריך לשמור על עצמו ולא להיכנע ליצר.

---

17. נביא ציטוטים עיקריים מתוך הסיפור: "ויהי איש אחד מעשירי ישראל ושמו נתן דצוציתא ויאהב אישה בעולת בעל [...] ויהיו חובות הרבה לבעל חנה ויתנהו אל בית הסוהר [...] ולכי לנתן ובקשי ממנו שילוח לך הממון ונפשי ותאמר לו הלא ידעת ולא שמעת שהוא חולה ונוטה למות בעבורי? [...] שמה בהארך אסורך נשתממת ויצאת מדעתך? [...] ותתפלל חנה ותאמר אנה ה' הצילני והושיעני שלא אכשל בעבירה [...] ותאמר שאלתי ובקשתי שתלוה לאישי כך וכך [...] ויאמר הנה נא עשיתי רצונך ואת יודעת שאני חולה מאוד מאהבתך ועתה עשי רצוני [...] אודיעך שבאה לך שעה לקנות את חיי העולם הבא והזהר שלא תפסיד שכרך [...] ויהי כשמוע האישי את דבריה ויגער ביצר הרע [...] ויתפלל להכניע יצרו [...] על כן חייב האדם לחשוב באחרית הימים ולא יגביר יצרו לתאוותו."

ג. הקשר לכל הפרק

אי אפשר להתעלם מהעובדה שהסיפור הזה מובא דווקא בסוף פרק גדוש ומלא דינים מעניינים. בהכרח הסיפור הזה בא בהקשר של הפרק, ובא להוסיף נדבך נוסף על ענייניו של הפרק.

תחילה נעמוד על הקשר ההגיוני בין הסיפור לנושא שקדם לו. הנושא שמגיע לפני הסיפור הוא דיני 'ייהרג ואל יעבור'. הגמרא מלמדת אותנו שעל שלוש עבירות חמורות אדם מחויב למסור את נפשו ולא לעבור. הסיפור שלנו מביא דוגמה לאדם שנקלע להתלבטות האם למסור את נפשו או האם לעבור על גילוי עריות. פה, למרות ההיגיון של הרופאים שהאדם צריך לבצע פעולה ברמה כלשהי של גילוי עריות, חז"ל מלמדים אותנו שהאדם צריך למסור את נפשו ולא למות. הקשר בין הדין של 'יהרג ואל יעבור' לבין הסיפור שלנו, נמצא בצורה מפורשת בגרסה של הירושלמי: "רבי יעקב בר אידי בשם רבי יונתן בכל מתרפין חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים [...] אפילו לשמוע את קולה כהדא חד בר נש". ומפורש עוד יותר בגרסת השאילתות: "דכי אתא רבין א"ר יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. היכי דמי? כדרב יהודה דאמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד [...]".

יותר מהקשר הפשוט בין הדין האחרון של הפרק לסיפור, ישנו קשר עמוק יותר בין הסיפור לכל הדינים המופיעים בפרק. הפרק דן בנושאים: בן סורר ומורה, הבא במחותרת ודין רודף. באופן שטחי, הסיפור מצלצל דומה לרוב הסיפורים. הרי מדובר על אדם שאף על פי שהוא לא ביצע שום מעשה שבמהותו הוא רע, הוא נידון למוות. כך גם בן סורר ומורה, שאמנם כרגע לא עשה שום דבר רע "ימות זכאי ואל ימות חייב" (משנה סנהדרין ח, ה). כך גם בדין בא במחותרת. מדובר באדם שאף על פי שרק פרץ לבית של מישהו, עדיין נידון על שם סופו ומותר להורגו. וכמובן שניתן לראות את הקשר גם לדין רודף. אדם שעדיין לא עשה מעשה של רצח, ניתן להצילו בנפשו. מעניין גם לראות את הקשר הלשוני בין הביטוי המפורסם המופיע בבן סורר ומורה "ימות זכאי ואל ימות חייב" לבין הביטוי בסיפור שלנו "ימות, ואל תבעל לו".

נעמיק עוד בקשר בין הסיפור לכל הפרק. כל הפרק מלמד שלפעמים בדיני תורה לא מספיק להסתכל על הדין ברמת המיקרו, לפעמים צריך להתבונן על כל ההשלכות של הדין וכל מה שמושפע ממנו. אם היינו דנים את הבן הסורר "באשר הוא שם" (בראשית כא, יז), לא היה על מה להעניש אותו: "וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לבית דין ליסקל?" (עב, א). אלא התורה מלמדת אותנו להתבונן על עתידו של הבן ("מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב"), ועל ההשפעה שתהיה לו על סביבתו ("ובערת

הרע מקרבך" (דברים כא, כא)). כך גם בדין 'בא במחתרת'. אם היינו דנים את הפורץ רק על פריצתו, הוא היה מחויב לשלם את מה שהוא לקח, במידה ולקח. אך התורה מלמדת אותנו שכאשר ניגשים לדין תורה, אנחנו צריכים להתבונן על הסביבה ועל מי שעלול להיפגע. ואם הגנב נכנס בכוונה לרצוח את מי שיעמוד כנגדו, אזי בהחלט כבר עכשיו צריך לדרון אותו כרוצח. כך גם רודף. אמנם כרגע הוא בסך הכול רץ אחרי חברו, אך קשה מאוד לא להתבונן רגע קדימה ולחשוב למה הוא עושה את מה שהוא עושה.

כמו כן, גם הסיפור שלנו מלמד אותנו לא לדרון דברים בצורה שטחית ומצומצמת. הרי האיש הזה בסך הכול נתן עניו באישה אחת, ולכן הוא חולה ונוטה למות. אך צריך לחשוב מה תהיה התוצאה אם נאפשר לו לבוא על האישה שהוא חושק בה. איזה סוג אדם הוא יהיה אחרי ההצלה? האם לא מוטב ימות זכאי? האם שווה לפגוע בנערה כדי להציל את האיש? איזה מוסר אנחנו מלמדים את הסביבה שלנו כאשר נתיר לו את האישה שבה הוא חושק? בהכרח אי אפשר לדרון אותו בצורה מצומצמת בלי להתבונן על המערך השלם. עיקרון זה שזור בפרק כולו, ואולי בכל עולם ההלכה. אי אפשר לדרון במקרה כאשר מובאים רק הפרטים המצומצמים. צריך תמיד להתבונן לא רק על ההלכה היבשה, אלא גם על ההשפעה שתהיה מהמקרה.

ד. סיכום

הסיפור המובא בגמרא כמבוא לדין הלכתי, התברר כבסיס לא פחות משמעוטי לדיונים חשובים באגדה ובמחשבה. הסיפור דן במתח בין עולם ההלכה הרוחני לבין עולם הרפואה הארצי. הסיפור דן במאבק נגד יצר הרע, והגישות השונות לשאלה איך להתמודד איתו. לבסוף, הסיפור ביחס לכל הפרק מלמד אותנו את עומקה של ההלכה, הקושי שיש לפוסק לשלב את המציאות בתוך העולם ההלכתי, ובכך לפסוק לאמיתה של תורה. כמו שהתמודדות של כל אדם עם יצרו אינה שאלה של כן ולא אלא מאבק עמוק וממושך, כך פוסק הדן בשאלה הלכתית לא יכול להתבונן רק בעיניים של כן ולא, אלא הוא צריך להבין את עומק המציאות: למי הספק נוגע, מה ההשלכות של הדברים שאני עושה ומה רצון התורה. ורק מתוך הסתכלות כזאת לפסוק את ההלכה למעשה.

מעניין לראות שאצלנו בגמרא אין לנו שום מידע על סוף הסיפור¹⁸. אולי החיסרון הזה בא ללמד אותנו עיקרון נוסף ואחרון. אדם נמצא במאבק כוחות תמידי מול יצריו. מצד אחד עומד העולם ומפציר בו להיכנע, אך מצד שני עומדת התורה ודורשת ממנו לעמוד איתן

18. במיוחד לאור העובדה שבגרסת רש"י ובספר מעשיות של רב ניסים גאון כן מובא סוף טוב לסיפור, צריך לשאול למה בגמרא בסנהדרין לא מובא שום סיום לסיפור?

ולא ליפול. הסיפור נותר חסר, שהרי הסוף תלוי רק בנו: האם אנחנו חזקים מספיק לעמוד על ערכי התורה ולא להיכנע לכוחות שמושכים אותנו אחורה? האם אנחנו מסוגלים להיות כמו נתן צוציתא, וגם כאשר הדרך לנפילה ברורה נכבוש את יצרנו? כל זה נשאר כשאלה, ורק עלינו מוטלת החובה לענות עליה כל יום.